

Mihaela-Mariana Morcov¹

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București

ASPECTE PRIVIND FLUCTUAȚIA DINTRE GENURI ȘI DINTRE DESINENȚELE DE NEUTRU PLURAL ÎN DIALECTELE LIMBII ROMÂNE

Pornind de la constatarea că denumirile românești asociate cu părțile corpului omenesc nu ilustrează decât foarte rar principiul semantic general pe baza căruia vorbitorii aleg între genurile masculin și neutru, ne-am propus să exploatăm materialul dialectal românesc pentru a reconstrui genul original, asociat, în româna comună, cu 12 substantive. Având în vedere spațiul dedicat cercetării de față, nu am putut recurge la un inventar exhaustiv. Cele 12 substantive reprezintă exclusiv denumiri circumscrise câmpului semantic al părților corpului omenesc, care pot susține comparația, prin intermediul variantelor înrudite (moștenite sau împrumutate din slava comună), prezente în cel puțin două dialecte. Pentru substantivele care sunt neutre în majoritatea dialectelor, am reconstruit și desinența originală de plural. Am remarcat caracterul unitar al dialectelor, care conservă fenomene comune, dar și inovează în aceeași direcție. Fluctuația existentă la nivelul dialectelor între genurile masculin și neutru sau între desinențele de neutru plural este în cea mai mare parte o tendință moștenită.

Analiza comparată a dialectelor ne-a permis totodată să facem și câteva observații importante în ceea ce privește structura internă a dacoromânei.

Cuvinte-cheie : genul neutru, româna comună, dialecte, desinențe, reconstrucție

Atât în româna literară, cât și în dialecte, deosebirea dintre genul neutru și cel masculin în cazul substantivelor susceptibile din punct de vedere formal și semantic de a fi corelate concomitent cu ambele genuri este, de obicei, predictibilă și răspunde unui principiu semantic care ia în considerare natura animată sau inanimată a referentului. Există totuși câmpuri lexico-semantice (deși foarte rare), unde acest principiu devine irelevant atât la nivelul limbii standard, cât și în cadrul dialectelor. Unul dintre aceste câmpuri este cel constituit de denumirile părților corpului omenesc. Dacă selecția genului nu mai este predictibilă în cazul substantivelor asociate cu desinențe comune masculinelor și neutrelor, atunci

¹ mihmorcov@yahoo.com

eventualele coincidențe dintre dialectele limbii române nu sunt rezultatul unor asocieri schematice, ci reprezintă indicii ale unor subclasificări morfologice și semantice mai nuanțate sau reminiscențe ale unor elemente moștenite din româna comună și chiar din latină. În cele ce urmează, ne propunem să reconstruim genul câtorva denumiri asociate cu părțile corpului omenesc și cu bolile lui în româna comună, pornind de la situația înregistrată în limba veche, precum și în dialectele actuale. Formele la care ne vom referi vor reprezenta, de asemenea, punctul de plecare pentru reconstrucția desinenței de neutru plural. În cazul istroromânei, unde se manifestă tendința de trecere a substantivelor neutre la genul masculin, credem că, totuși, datele furnizate de acest dialect sunt importante din mai multe motive: pe de o parte, constatăm că foarte multe dintre substantivele moștenite din latină sau dintre cele împrumutate din slava veche își păstrează încă genul și în celelalte dialecte, pe de altă parte, chiar și acele substantive terminate în *-ure*, care au fost atrase în categoria masculinelor, sunt, de cele mai multe ori, asociate cu inanimate (de exemplu *focure*, *fl'erure* s.m.). Mai rar *-ure* se atașează la substantive care desemnează animate, dar și în această situație, formele neobișnuite, ca *lupure*, *iezure*, alternează cu formele de plural cu finală consonantică. Așadar, un substantiv istroromân de genul masculin, cu finala în *-ure*, poate să contribuie la reconstrucția genului neutru în protoromână, dacă el corespunde unor variante de genul neutru în celelalte dialecte și, în mod special, dacă aceste variante de neutru plural prezintă tot desinența *-ure* sau *-ur(i)*.

Inventarul cuprinde cuvinte moștenite de origine latină, cuvinte de origine slavă, cuvinte derivate pe teren românesc, toate prezente în cel puțin două dialecte. În funcție de tipologia pe care am observat-o, am clasificat materialul în mai multe categorii: I. Forme care ne conduc către reconstrucția unei variante de masculin în româna comună. II. Forme pe baza cărora putem reconstrui exclusiv pluralul neutru în protoromână. III. Substantive care fluctuează între genul masculin și neutru în cel puțin două dialecte.

I. Substantive care ne conduc către o formă de masculin plural în româna comună

Fac parte din această categorie *ochi*, *păr* „fir de păr” și *funinzel* (*furnicel*) „furuncul”.

Datele din latina scrisă atestă, de asemenea, folosirea cuvintelor latinești *fūrunculus*, *oculus*, *pilus* la masculin (Ernout & Meillet, 2001, p. 263, 458, 507).

I.1. Ochi

dr. *ochi* s.m.; ar. *ocľŭ-i* s.m; mr. *ocľu* (*uocľu*), *-i*, *-ă* s.m.; ir. (*u*)*ocľu*, *-i* s.m.

Prezența masculinului în cazul cuvântului *ochi* și al etimonului lat. *oculus* nu este, probabil, întâmplătoare. În latină, ca și în română, inanimatele erau asociate

cu neutrele. Totuși existau și excepții. Citându-l pe Al. Rosetti, Fl. Dimitrescu (1975, p. 39) amintește că *oculus* ilustrează, ca și *manus* sau *ventus*, clasa cuvintelor care, deși desemnau inanimate, nu erau incluse în categoria neutrelor, pentru că noțiunile pe care le evocau reprezentau „forțe vii”. Este posibil ca masculinul să fi fost moștenit în română, deși, probabil, în conștiința poporului român, vechea semnificație magico-religioasă asociată cu folosirea masculinului s-a pierdut.

I.2. Păr

dr. **păr, peri**, s.m., dr. **păr, -uri** s.n.; ar. **per, -î** „fir de păr” s.m.; mr. **per, per** s.m.; ir. **per, per** s.m. (< lat. *pilus*).

Forma de neutru plural, *păruri*, a fost înregistrată doar în dacoromână și numai ca variantă izolată (cf. DLR, s.v. *păr¹*; NALR *Ban.* I, h. 8, pct. 32, 100). În schimb, printre elementele care confirmă vitalitatea, precum și vechimea formei de masculin, plural, se numără atât răspunsurile din atlasele lingvistice regionale [la întrebarea 64 Fir (de păr)], cât și urmele pe care această variantă de plural le-a lăsat la nivelul frazeologiei: *peri răi* „boală de ochi” (cf. DLR, s.v. *păr¹* III.2.), *a scoate cuiva peri albi*, *a-i ieși peri albi*, *în doi peri*. În concluzie, forma de neutru, *păruri*, este o inovație specifică dacoromânei.

I.3. Furuncul

dr. **furnicel, -ei** s.m.; ar. **furunțel, -ei** (**sufrânțel, -el, -ei**) s.m.; ar. **sufrânțel, -eali** s.n.; ir. **furicel, -el** s.m. (< lat. *furuncellus, furunculus*)

Datele din dacoromână concordă cu cele din dialectele sud-dunărene, unde masculinul a fost înregistrat aproape fără excepție (cf. ALAR I, h. 266; ALDM I, h. 6; Sârbu & Frățilă, 1998, p. 214; Neiescu, 2016, p. 342, 343). În aromână, forma de neutru plural, *sufrânțeali* (cu varianta fonetică *sfârnuțeali*) este sporadic înregistrată (punctul 51, din Grecia, cf. ALAR I, h. 266, DDA).

II. Forme pe baza cărora putem reconstrui exclusiv genul neutru în româna comună

Ilustrative pentru această categorie sunt: *obraz, drob și junghi*.

II.1. Obraz

dr. **obraz, -e, -uri** s.n.; dr. **obraz, obraji** s.m.; mr. **uobraz, -e, -i, -ă** s.n. „față” (ALAR I, h. 57, ALDM, h. 88); ir. **obrâz, ~, obrâji, obrâzure** s.m.; ir. **obrâze** s.f. pl. (Neiescu, 2016, p. 254).

După cum rezultă din datele cartografiate în ALRR. *Sinteză I* (h. 71), *obráze* și forma analogică de plural, *obrázuri*, formează o arie aproape compactă în nord-

vestul și în jumătatea de nord-est a țării. *Obrazuri* formează arie în interiorul ariei reprezentate de atestările lui *obráze*. Se știe că aria nord-vestică este mai conservatoare. Prezența masivă a formelor de neutru în aceasta zonă confirmă caracterul lor arhaic.

În favoarea genului neutru pledează atât atestările dialectale, cât și exemplele din limba veche. Forma de neutru în *-e* este înregistrată în *Tetraevanghel*, între 1551 și 1553 (cf. Crest. Lb. Vechi I, 57), în timp ce prima atestare a pluralului în *-uri* nu este anterioară secolului al XVIII-lea (Doc. Bucov. II, 203).

Coroborând cronologia faptelor cu situația consemnată în legătură cu dialectul dacoromân, cu cel meglenoromân și cu cel istroromân, putem reconstrui pentru perioada străromânei forma de neutru plural *obraze*. În româna literară, masculinul a fost consemnat pentru prima oară în prima jumătate a secolului al XIX-lea (I. Văcărescu, 1985, p. 165). Masculinul plural se reconstruiește, cu un grad de probabilitate mai mic, având în vedere această atestare târzie și numai pentru perioada de comuniune dintre dacoromână și istroromână.

II.2. Drob

dr. **drob**, *-is*.s.m. „bulgăre mare de sare” (cf. DLR); dr. **drob**, *-uri* s.n. „măruntaie (mai ales de miel)” (cf. DLR); dr. **droabe** (Olt., cf. DLR) s.n. „măruntaie (mai ales de miel)”; mr. **drob**, *-ur*, *-ură* s.n. „plămân”, „ficat” (cf. ALR I, h. 45, pct. 013, h. 45, pct. 012, 013; ALAR I, h. 179; ALDM I, h. 264; Saramandu, 2019, p. 95); ir. **drob**, *-ure* s.m. „drob”, „măruntaie” (< vsl. *drobŭ*) (Sârbu & Frățilă, 1998, p. 209).

Atestările formelor de plural ale cuvântului *drob*, din dacoromână, meglenoromână și istroromână justifică reconstrucția unui neutru originar, în *-ure*.

II.3. Junghi

dr. **júnghi**, *-uri*, *-e* s.n.; dr. **junghi**, ~ s.m.; ar. **gúngľu**, *-uri*; *-ă* s.n.

Junghi este un derivat regresiv de la a *junghia* (cf. DA). Termenul este întrebuițat în dacoromână și în aromână (în ultimul dialect, sub forma *gíungľľu*, cf. DDA, ALAR I, h. 156) cu sensul „durere vie, pătrunzătoare, de scurtă durată”. Folosirea cuvântului cu aceeași accepție figurată în dacoromână și în aromână ne îndreptățește să credem că acesta a fost moștenit. Pentru dacoromână, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, a fost notat neutru plural, exprimat, în general, prin intermediul desinenței *-uri* (vezi NALR *Ban.* I, h. 103; NALR *Criș.* h. 140; ALRR, *Mar.* I, h. 109; NALR. *Trans.* I, h. 136; NALR. *Mold.–Bucov.* I, h. 72; ALRR. *Munt–Dobr.* I, h. 59 MN; NALR *Olt.* I, MN 6). Forma arhaică de plural, *junghiure*, a fost consemnată în punctul 141, din sudul Crișanei. Forma de plural *junghie* (cu varianta *junghi*, terminată în *i* plenison) a fost consemnată numai izolat, în

jumătatea de sud a Banatului (în punctele 13, 21 și 22), precum și în punctul 91, din nordul acestei zone. Deși nu formează arie, forma de plural masculin, *junghi*, este răspândită în majoritatea subdialectelor dacoromâne (vezi NALR. *Ban.* I, h. 103, pct. 21, 70, 72, 80, 103, 117; NALR *Criș.* I, h. 140, pct. 103; ALRR. *Trans.* I, h. 136, pct. 298; NALR. *Mold.–Bucov.* I, h. 72, pct. 508; ALRR. *Munt.–Dobr.* I, h. 59, MN, pct. 749, 87; NALR *Olt.* I, MN 6, pct. 985, 996).

Dintre cei 4 informatori aromâni care au furnizat termenul în ALAR (h. 156), doar unul a menționat pluralul *ġunglă*. În restul localităților s-a obținut pluralul în *-uri*. Relevantă în ceea ce privește situația precară a desinenței de plural *-e* (*ă*) este, în mod special, dacoromâna, pentru că, în acest dialect, cuvântul *junghi* formează o arie compactă. Formele de neutru plural în *-e* sau în *-ă*, din dacoromână și din aromână, sunt inovații paralele, care exemplifică posibilități de manifestare ale sistemului. Pornind de la formele înregistrate în aromână și în dacoromână, putem reconstrui așadar un neutru plural în *-ure*.

III. Substantivele oscilează între masculin și neutru cel puțin într-unul dintre dialecte

Fac parte din aceasta clasă de cuvinte: *rinichi*, *piept*, *foale* și *ulcior* „boală de ochi”. În latină *rēniculus* și *follis* erau de genul masculin, iar *pēctus* era neutru (Ernout & Meillet, p. 244, 570, 491). Problema care se pune în această situație este dacă această diversitate a dialectelor reflectă o tendință moștenită din protoromână sau este vorba de evoluții interne.

III.1. Rinichi

dr. *rinichi* s.m., s.n.; ar. *arnicliu*, *-i* s.n., s. m. (DDA) h. 180 (ALAR I)

dr. *bobric*, *-iș*, (*-ij*), *-ișe*, s.m., s.n. (< srb. *bubreg*); ar. *bubrec*, *-eț* s.m.; mr. *bubric*, *-iț* (< mac., bg. *bubreg*, cf. Saramandu, 2013, p. 148), s.m., *bubreac*, *-eați*, *-eață*, *bubrig*, *-izi*, *-iți*. s.n.; ir. *bubric*, *-č* s.m. < (cr. dial. *bubrik*).

Reconstrucția genului neutru pentru cuvântul *rinichi* este nesigură, fiindcă neutru este frecvent doar în aromână (vezi ALAR I, h. 180), unde totuși este concurat puternic de masculin, în timp ce, în dacoromână, formele de neutru *riniche* și, mai ales, *rinichiuri* sunt atestate sporadic. Forma de plural *riniche* și variantele sale fonetice au fost consemnate în sudul țării, în mod special, în relație cu substantivele de declinarea a II-a (vezi ALRR. *Munt.–Dobr.* I, h. 67 MN, NALR *Olt.* I, h. 109, pct. 949, 997). În nord-vestul Munteniei, tipul *rinichi*, *-e* formează chiar o microarie. Tipul *riniche*, *-i* (cu *i* plenison), de declinarea a III-a, a fost consemnat în punctul 935, din nordul Olteniei.

Forma *rinichiuri* este și mai rară decât varianta *riniche* (vezi NALR *Ban.* I, h. 101, pct. 47; NALR *Mold.–Bucov.* I, h. 78, pct. 539; ALRR. *Munt.–Dobr.* I, *ibid.*, pct.

750 și 882). Având în vedere numărul atestărilor, credem că formele de neutru în *-e* și în *-uri*, din dacoromână, sunt recente și nu prezintă importanță pentru reconstrucția genului.

Observăm că oscilația dintre neutru și masculin se menține și prin intermediul sinonimului *bobric*, de origine slavă, intrat în dialectele limbii române prin diverse filiere. Neutru este ocazional atât în aromână, cât și în dacoromână, în timp ce forma de masculin formează arie (vezi NALR *Ban.* I, h. 101; ALAR I, h. 180). În dacoromână, prezența masivă a formelor de masculin în cazul lui *bobric*, pătruns în Banat prin filieră sârbească, se explică prin presiunea exercitată de cuvintele de origine latină, *rărunchi* și *rinichi*. Pentru istoromână, singura formă înregistrată de Sârbu & Frățilă, 1998, p. 194 este cea de masculin plural.

Situația se prezintă cu totul altfel în cazul meglenoromânei. Dintre cele 7 puncte de anchetă din rețeaua ALDM, doar într-unul a fost furnizată o formă de masculin (h. 265, pct. 7, *búbric,-z*). În celelalte 6 localități, s-a răspuns cu forme de neutru plural în *-i* sau în *-ă*: (*bubreác,-ți*, *buburéc,-eață*, *búbrig,-zi*, *-ți*). Acest fenomen se confirmă și în lumina datelor furnizate în ALAR I (unde răspunsul asociat cu localitatea meglenoromână Boimița, din rețeaua cartografică a atlasului, a fost *búbric,-ți* s.n.)

III.2. *Piept*

dr. *piept -uri,-ure,-e, piepți*; s.n. s.m.; ar. *chept, -uri, -e* s.n.; ar. *chept, chepț(ă)* s.m.; mr. *chept,-ur* s.n. (ALDM I, h. 232); ir. *pľept,-ure* s.n. (< lat. *pectus*)

În cazul lui *piept*, neutru, prezent în toate dialectele, este cel original. Pentru româna comună se reconstruiește desinența de neutru plural, *-ure*. Aceasta a fost consemnată în aromână (ALAR I, h. 149), în istoromână și în dacoromână, în câteva puncte din Crișana (ALRR. *Sinteză* II, h. 173). Este vorba despre o formă de neutru plural, foarte veche în româna comună, care nu s-a dezvoltat analogic după alte forme de plural în *-ure*, din moment ce segmentul fonetic *-or* făcea parte din radicalul etimonului latinesc, *pēctus*, *-oris*. Având în vedere că aceasta era desinența originală în latină, și ținând cont și de situația existentă în dialectele limbii române, credem că *-ure* (cu varianta etimologică *-ură* < lat. *-ora*, cf. Sala & Ionescu-Ruxăndoiu, 2018, p. 374) a fost, în protoromână, unica desinență de neutru plural. Forma de plural latinească la care se raportează rom. *piepture* s-a conservat pentru un timp și în italiana dialectală (fiorentina), prin intermediul lui *pettora* (Corpus TLIO: „vi faremo cadere con le pettora dei nostri cavalli”, anul 1292). Este încă un exemplu care confirmă teoria lui G. Ivănescu (1980, p. 143), cu privire la existența ramurei apenino-balcano-carpatică a latinității târzii, din care s-au desprins dialectele italiene centro-meridionale și protoromâna, cu mențiunea că rom. *piepture* și it. *pettora* nu sunt ilustrative pentru trecerea masculinelor la categoria neutrelor (cum e cazul lui **focora*, **arcora*, **campora*, **jocora*, **locora*,

citate de autor), ci pentru păstrarea unei vechi forme de neutru plural latinesc. Potrivit surselor consacrate, lat. *pēctus* era, de asemenea, neutru (Ernout & Meillet 2001, 491). Varianta morfologică *piepte*, din dacoromână (ALRR. *Sinteză* II, harta 173), a fost atestată în puncte izolate din vestul Transilvaniei, din Banat și în 4 puncte învecinate din sudul Moldovei. Pornind de la acest fenomen, putem stabili o nouă analogie cu aromâna, unde forma *chepte* (*chepti*) a fost consemnată de 4 ori (în zona care corespunde graiurilor din Albania). Având în vedere însă caracterul sporadic al formelor, credem că acestea reprezintă, cel mai probabil, rezultatul evoluțiilor paralele.

Masculinul *piepț(i)*

Raportul dintre masculin și neutru, în cazul cuvântului *chept*, este destul de echilibrat în aromână. Este greu de trasat o graniță între ariile formate de cele două variante morfologice.

În schimb, în dacoromână, forma de masculin este, cel puțin în aparență, mult mai rară și formează arie doar în sudul țării și în Banat, unde se întrepătrunde cu aria constituită de atestările lui *piepturi*. Chiar și în această zonă, masculinul *piepți* este atestat mult mai rar decât neutrul, *piepturi*. Dacă luăm în calcul toate accepțiile asociate cu forma de masculin, aria de răspândire a acestei variante morfologice este mult mai întinsă. Potrivit informațiilor din DLR, sensurile „sân” și „parte din față a unei piese de îmbrăcăminte care acoperă pieptul” sunt ocurente în opera unor scriitori și etnografi din Transilvania (George Coșbuc, Liviu Rebreanu), Muntenia (Barbu Ștefănescu Delavrancea), Moldova (Tudor Pamfile) și Bucovina (Sim. Fl. Marian). Așadar putem reconstrui pentru faza de comuniune a dialectelor aromân și dacoromân forma de masculin *piepți*.

III. 3. *Foale*

dr. *foale*, *foi* s.m. „unealtă de fierărie” ; dr. *foale* s.f. pl. tantum „pânțec” (*foalele mele*, cf. DA); dr. *foi*, *foi* s.m. „unealtă de fierărie”; dr. *foaie*, *foi* s.f.; ar. *foale*, *foli* „burduf”, „pânțec” s.m.; mr. *foáli*, -ur s.n. „stomac”, „pânțec”; ir. *fole* (fol), *foale* „pânțec” s.n. (< lat. *follis*).

Forma de masculin plural *foi*, din DA, este atestată prima dată în *Viețile sfinților*, în 1682, iar forma refăcută de masculin singular *foi* este consemnată în *Biblia* de la 1688. Ea concordă cu forma de masculin din aromână. Forma de feminin, plurale tantum *foale*, din dacoromână, se explică prin corelare cu formele de neutru din meglenoromână. Singura variantă de plural înregistrată atât în ALDM I (h. 254, 255), cât și în ALAR I (h. 170, 171) a fost *folur*. Urme ale neutrlui regăsim și în istroromână, unde răspunsul înregistrat pune în evidență alternanța dintre o formă de plural în -e, ca în dacoromână, și o formă de singular refăcută (*fol*) (cf. MALGI, h. 12, pct. 1), care nu poate fi asociată decât cu genul masculin. Formele de neutru în -e sunt foarte rare în limba română. În afară de

foale, fac parte din această categorie substantivele *nume*, *pieptene* și *pântece*. Fenomenul în cauză se explică fie prin raportare la materialul moștenit din limba latină, fie în relație cu tendința substantivelor de declinarea a III-a de a trece în clasa femininelor sau a masculinelor (cazul lui *nume* în aromână sau a lui *pântece* în aromână și în dacoromână).

III. 4. *Mușchi*

dr. *mușchi*, *mușchi* s.m.; dr. *mușchi*, *-uri* s.n.; ar. *mușcl'u*, *-i* s.m.; ar. *mușcl'u-ur* s.n.; ar. *múșcl'i*, *-i* s.f.; ar. *míșichiă*, *-i* s.f.; mr. *mușchi* s.m. „crucea șalelor” (Atanasov, 2022); ir. *mușlu*, *-i* s.m. „mușchi vegetal” (< lat. *musculus* s.m.).

Deși sunt răspândite în majoritatea subdialectelor dacoromâne, variantele morfologice care atestă folosirea substantivului *mușchi* la neutru sunt foarte rare (cf. NALR. *Ban.* I, h. 91, pct. 75; NALR *Criș.* I, h. 127, pct. 166, 168, 175; ALRR. *Trans.* I, h. 123, pct. 433; ALRR. *Munt.–Dobr.* I, h. 74-MN, pct. 730, 736, 750, 882, 891, 894). Această distribuție arată, ca și în cazul cuvântului *rinichi*, că ele reprezintă rezultatul evoluțiilor independente, care au drept motivație un principiu general, aflat în legătură cu prezența semului /+inanimat/. În aromână, ponderea neutrlui este mai mare, totuși masculinul predomină, ca și în dacoromână. Formele de neutru în *-i* (*múșcl'i*, *múscule*) (cf. ALAR I, h.143) cunosc cea mai mare răspândire, ele fiind atestate în Bulgaria, Grecia, Albania și Republica Macedonia de Nord. Singura formă de plural în *-uri* (*múșcl'uri*) a fost consemnată în punctul 22, din Albania. În două puncte din domeniul aromân, răspunsurile înregistrate ilustrează un caz interesant de trecere în clasa femininelor.

Datele furnizate de dicționarele dialectelor istroromân și meglenoromân pun în evidență folosirea exclusivă a genului masculin și justifică, împreună cu datele consemnate în legătură cu aromâna și dacoromâna, reconstrucția genului masculin pentru româna comună.

III. 5. *Ulcior* „boală de ochi”

dr. *ulcior* (*ușcior*, *ujdor*), *-oare*, s.n.; dr. *ulcior* *-ori* s.m.; ar. *uhčiór* (*fčor*), *-ori* s.m.; ar. *uhčiór* (*fčor*), *-oare* s.n. „boală de ochi” < lat. *hordeolus*

Atât în dacoromână, cât și în aromână, substantivele care continuă lat. *hordeolus* oscilează între genurile neutru și masculin. Variantele de neutru plural în *-e* formează o arie compactă în cea mai mare parte a domeniului dacoromân (vezi ALRR. *Mar.* I, h. 45; ALRR *Trans.* I, h. 56; NALR. *Mold.–Bucov.* I, h. 27; ALRR. *Munt.–Dobr.* I, h. 120; NALR *Olt.* I, h. 38). Pluralul masculin se concentrează în Banat și Crișana, unde se află în concurență cu formele de neutru ale substantivului (vezi NALR *Ban.* I. h. 40; NALR *Criș.* I, h. 47). În restul domeniului dacoromân, masculinul este consemnat doar sporadic.

Datele cartografiate în ALAR I (h. 46) arată că, în aromână, vorbitorii preferă, în general, masculinul. Dintre cele 16 localități aflate în Bulgaria, Macedonia de Nord, Albania și Grecia, unde au fost atestate termenul *uhcior* și variantele sale, doar în două s-a răspuns cu forma de neutru (punctele 11 și 12 din Republica Macedonia de Nord).

Din cele expuse mai devreme rezultă că fluctuația genurilor masculin și neutru, în cazul substantivului *urcior*, reflectă o situație moștenită din româna comună. Fenomenul datează încă din epoca anterioară formării limbilor romanice, având în vedere că pentru lat. *hordeolus*, de asemenea au fost consemnate ambele genuri (cf. OLD, TLL, Ernout & Meillet, 2001, p. 299).

III. 6. *Nas*

dr. *nas*, *naș(i)* s.m.; dr. *nas*, *-uri*, *-e*, s.n.; mr. *nas*, *-i* s.n.; ir. *năs*, ~ s.m.; ir. *nas*, *năsur*, *nasi* s.n.

Atestările din dacoromână și istroromână ne permit să reconstituim o formă primitivă de neutru plural, în *-ure*. Forma de masculin, *nas*, *naș(i)* a fost notată în mai multe puncte din aria sudică și aria estică a domeniului dacoromân (vezi ALRR. *Munt. Dobr.* I, h. 29 – MN; NALR. *Olt.* I, MN 3; NALR. *Mold.–Bucov.* I, MN 10). Cu excepția unui singur exemplu din istroromână, menționat de Neiescu (2016, p. 191), nu au fost înregistrate variante similare în celelalte dialecte. Forma de masculin inventariată de Petre Neiescu nu a fost confirmată de datele din MALGI, unde, pentru toate cele 5 localități anchetate, au fost consemnate forme de plural în *-ure*. Chiar dacă nu ne spune nimic despre perioada anterioară desprinderii celor patru dialecte de trunchiul comun al limbii române, prezența formei de masculin în diverse subdialecte ale dacoromânei nu poate fi considerată rezultatul evoluțiilor paralele, având în vedere criteriul frecvenței, continuitatea geografică a atestărilor și principiul semantic, potrivit căruia încadrarea substantivelor care desemnează inanimate în categoria masculinelor este neobișnuită.

Pe baza formelor de neutru plural în *-e* sau în *-i*, consemnate în dacoromână, meglenoromână și istroromână, putem presupune că, alături de pluralul în *-ure*, în româna comună s-a folosit și pluralul în *-ă* (< *-a*, cf. Sala & Ionescu-Ruxăndoiu, 2018, p. 374), trecut ulterior la *-e*. Reconstrucția se bazează pe frecvența atestărilor, precum și pe caracterul atipic al asocierii dintre structura cuvântului (format dintr-o singură silabă) și desinența selectată. Deși aceste tipuri de plurale sunt mai rar întâlnite, în ALDM, forma de neutru plural *nasi* a fost singura consemnată. De asemenea, în NALR. *Mold.–Bucov.* I, varianta *nasâ (î)*, a fost consemnată în 10 localități.

Concluzii

Variantele morfologice analizate în acest articol pun în evidență unitatea dialectelor limbii române. Analogiile pe care le-am semnalat au avut ca punct de plecare atât inovații, cât și fenomene arhaice. Un arhaism foarte interesant este *obraze*, păstrat până astăzi în toate dialectele. Printre inovații, menționăm forma de plural *piepte* (*chepte*), din dacoromână și aromână, sau tendința de a încadra în categoria neutrelor substantive, care, inițial, au fost asociate numai cu genul masculin. Analiza comparată a inventarului de forme dialectale ne-a permis să reconstruim pentru româna comună atât forme unice, cât și variante duble de plural, relevante în ceea ce privește fluctuația dintre genuri sau dintre desinențe. Reconstrucția a fost întărită și de datele din latină sau din italiana veche și dialectală, unde am constatat că substantivele înrudite aveau același gen și aceleași desinențe ca și în română.

Cele mai multe dintre formele reconstruite relevă afinitățile dintre dacoromână și aromână, lucru care, din păcate, nu are legătură întotdeauna cu istoria reală a dialectelor limbii române, ci mai degrabă cu situația precară a meglenoromânei și a istroromânei. Preferința pentru genul masculin, în cazul unor substantive, poate să reprezinte un fenomen moștenit, întărit probabil de analogiile semantice pe care vorbitorii le stabilesc cu alte denumiri mai vechi (de exemplu substantivul *bobric* este atras în categoria masculinelor, probabil, după modelul sinonimului *rinichi*). Prezența genului neutru în puncte izolate din domeniul dialectal aromân sau din cel dacoromân ilustrează însă o tendință generală și nu este relevantă în ceea ce privește reconstrucția.

Exemplele analizate ne îngăduie să formulăm observații în legătură cu opoziția pe care o putem stabili între subdialectele dacoromâne, pornind de la asemănările cu dialectele sud-dunărene. Aria estică și cea sudică a dacoromânei sunt convergente cu meglenoromâna în ceea ce privește folosirea formei de plural *nase*. Aria nord-vestică precum și aria nord-estică se opun celorlalte graiuri și se aseamănă cu meglenoromâna, prin tendința de a folosi cuvântul *obraz*, în mod special, la genul neutru.

BIBLIOGRAFIE

- ALAR I (2014). Saramandu, N., *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, editor M. Nevaci. Editura Academiei.
- ALDM I (2008). Atanasov, P., *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, vol. I. Editura Academiei Române.
- ALR I (1938). Pop, S., *Atlasul Lingvistic Român*, partea I, vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*. Muzeul Limbii Române.

- ALRR. *Mar.* I (1969). Neiescu, P., Rusu, G. & Stan, I., *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, volumul I. Editura Academiei Române.
- ALRR. *Sinteză* (2005, 2012). Saramandu, N. (coord.), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*. Editura Academiei. Volumul I (2005). Autori: D.-M. Zamfir, M. Tiugan, V. Barbu Mititelu, C. Radu, I. Floarea & M. Morcov. Volumul al II-lea (2012). Autori: V. Barbu Mititelu, M.-M. Morcov, M. Nevaci, C.-I. Radu, D. Răuțu & D.-M. Zamfir.
- ALRR. *Trans.* I (1992). Rusu, G., Bidian, V. & Loșonți, D., *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, volumul I. Editura Academiei Române.
- Atanasov, P. (2022). *Dicționarul dialectului meglenoromân, actual, general și etimologic*. Editura Academiei Române.
- Corpus TLIO. *Tesoro della lingua italiana delle origini, Corpus, Il primo dizionario storico dell'italiano antico*, fondato da P. G. Beltrami e continuato da L. Leonardi, direttore P. Squillacioti. <http://tlio.oivi.cnr.it/TLIO/> (Data accesării: 1.10. 2023).
- DA (1913-1948). Academia Română, *Dicționarul limbii române*, sub conducerea lui S. Pușcariu, Librăriile Soccec & Comp. și C. Sfetea, Tipografia „Ziarul Universul”.
- Dimitrescu, F. (1975). *Introducere în morfosintaxa istorică a limbii române*. Centrul de multiplicare al Universității din București.
- DDA (1873). Papahagi T., *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*. Editura Academiei Române.
- DLR (1965-2010). Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, redactori responsabili: acad. I. Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. M. Sala și acad. Gh. Mihăilă. Editura Academiei Române.
- Ernout, A. & Meillet, A. (2001). *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Klincksieck.
- Ivănescu, G. (1980). *Istoria limbii române*. Editura Junimea.
- MALGI (2003). Flora, R., *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne*. Editura Academiei Române.
- NALR *Ban.* I (1980). Neiescu, P. (coord.), Beltech, E., Faiciuc, I. & Mocanu, N., *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*. volumul I. Editura Academiei Române.
- NALR. *Criș.* I (1996). Stan I. & Urițescu, D., *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Crișana*, volumul I. Editura Academiei Române.
- NALR *Mold.-Bucov.* I (1987). Arvinte, V., Dumistrăcel, S., Florea, I. A., Nuță, I. & Turculeț, A., *Noul atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, volumul I. Editura Academiei Române.
- NALR. *Olt.* I. (1967). Cazacu, B. (coord.), Teaha, T., Ionică, I & Rusu, V., *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I. Editura Academiei Române.

- Neiescu, P. (2016). *Dicționarul dialectului istroromân*, vol III, *L-Pința*². Editura Academiei Române.
- OLD (1969). *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press.
- Sala, M. & Ionescu-Ruxăndoiu, L. (coord.) (2018). *Istoria limbii române*, volumul I. Editura Univers Enciclopedic.
- Saramandu, N. (2013, 2019). *Dicționarul dialectului meglenoromân, general și etimologic*, volumul I, A–C; volumul II, Č–K. Editura Academiei Române.
- Sârbu, R. & Frățilă, V. (1998). *Dialectul istroromân. Texte și glosar*. Editura Armacord.
- TLL, Thesaurus linguae latinae, <http://www.thesaurus.badw.de/en/tll-digital/tll-open-access.html> (Data accesării: 1.10.2023).

SURSE

- Crest. Lb. Vechi I. (2016). Buză, E., Georgescu, M., Zgraon, F. & Mareș, Al. (coord.), *Crestomația limbii române vechi*, volumul I (1521-1639). Editura Academiei Române.
- Doc. Bucov. II (1934). Bălan. T., *Documente bucovinene*. Vol. II (1615–1662). Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”.
- Văcărescu, I. (1985), *Opere*. Editura Minerva.

Mihaela-Mariana Morcov

ASPECTS REGARDING THE FLUCTUATIONS BETWEEN NEUTER AND MASCULINE GENDER AND PLURAL NEUTRAL ENDINGS IN THE ROMANIAN DIALECT

Summary

Starting off with the observation that Romanian designations associated with human body parts do not exemplify the general semantic principle that makes speakers choose always between the masculine and neutral gender, we set out to use the Romanian dialect resources in order to rebuild the original gender, associated in Proto-Romanian with 12 nouns. For the nouns that are neuter in the majority of the dialects, we have also rebuilt the original plural ending. We have noticed the unitary character of the dialects, which preserve similar phenomena, and also develop in the same direction. The fluctuation that exists in the dialects for the neuter and masculine genders or the plural neutral endings is mostly an inherited tendency.

The compared analysis of these endings has furthermore allowed us to make some important observations regarding the internal structure of the Dacoromanian

Keywords: neuter gender, protoromanian, dialects, endings, reconstruction

Mihaela-Marijana Morkov

**O ASPEKTIMA KONKURENCIJE RODA I NASTAVAKA ZA MNOŽINU SREDNJEG RODA
U DIJALEKTIMA RUMUNSKOG JEZIKA**

Rezime

Polazeći od činjenice da nazivi delova ljudskog tela na rumunskom jeziku vrlo retko ilustruju opšti semantički princip na osnovu kog govornici biraju između muškog i srednjeg roda, nastojali smo da istražimo rumunski dijalekatski materijal kako bismo rekonstruisali prvobitni rod, koji se u protorumunskom povezuje sa 12 imenica. Za imenice koje su srednjeg roda u većini dijalekata, rekonstruisali smo i prvobitni nastavak množine. Uočili smo jedinstveni karakter dijalekata, koji čuvaju zajedničke pojave, ali i inoviraju u istom pravcu. Postojeća fluktuacija na nivou dijalekata između muškog i srednjeg roda, ili između nastavaka za množinu srednjeg roda, u najvećoj meri je nasleđena tendencija.

Komparativna analiza dijalekata takođe nam je omogućila i da iznesemo nekoliko važnih zapažanja u vezi sa unutrašnjom strukturom dakorumunskog.

Ključne reči: srednji rod, protorumunski, dijalekti, nastavci, rekonstrukcija